

Владислав Б. Сотировић

*Међународни европски хуманистички универзитет
и Универзитет у Вилњусу*

УСТАВНА И ЗАКОНСКА РЕГУЛАТИВА СРПСКОХРВАТСКОГ ЈЕЗИКА У СФРЈ (1974–1991)

Чланак се бави проблемом правно-законско-уставне регулативе употребе језика у јавним пословима Социјалистичке Федеративне Републике Југославије у времену од доношења последњег савезног (конфедералног) устава 1974. па до распада/растурања заједничке југословенске (кон)федерације 1991, када се и заједнички српско-хрватски језик распао на више својих етничких делова. Посебна пажња је посвећена феномену различитог републичко-територијалног законског регулисања коришћења званично једног те истог (српскохрватског/хрватскосрпског) језика у четири републике у којима је био у јавној употреби, а у функцији свесног стварања посебних етнојезичких варијанти као основе за социолингвистички распад савезне државе.

Кључне речи: српскохрватски (хрватскосрпски) језик, распад (растурање) СФРЈ, лингвистички национализам, социолингвистика српскохрватског (хрватскосрпског) језика, српски језик, хрватски језик, босански језик, црногорски језик.

С обзиром да је југословенско друштво било вишејезично (као и вишеконфесионално и вишенационално са присутношћу великог броја језички различитих мањина) сасвим је разумљиво да се у последњем Уставу СФР Југославије (слично као и у претходним уставима) из 1974. језичкој материји поклонила изузетна пажња. То се такође односи и на уставне регулативе свих шест социјалистичких република и две аутономне покрајине (у ових девет устава има укупно 51 члан који се бави језиком). Дакле, језичка материја је регулисана са правне тачке гледишта са укупно девет устава (колико их је свеукупно било), али је у исто време питање језика у овим уставима решавано на различите начине, са различитим приступима материји што је довело до тога да на простору читаве Југославије није на једнообразан начин решено питање језика у покрајинским, републичким и савезном уставу. Чак се догодило и то да је уставна регулатива о језику у Уставу СР Хрватске била у су-

протности са одредбама савезног Устава по истом питању.¹ То само показује да је идеја јединствености језичке политике и планирања напуштена, а решавање језичке проблематике је препуштено свакој републици и покрајини понаособ што је само био одраз политичке конфедерализације југословенске (формално-уставно) федерације. Тако је нпр. од краја 1960.-их година свака од осам републичких и покрајинских академија наука и уметности, плус Матица хрватска и Матица српска, решавала језичке проблеме одвојено без усаглашавања ставова, неопходних консултација и без вођења заједничке језичке и социолингвистичке политике.

Савезним Уставом из 1974. се регулисао положај језика народа и народности у оквиру федерације. Тако, Члан 246. (као и Члан 146. Устава СР Србије) утврђује да су језици и писма свих народа и народности равноправни на читавој територији СФР Југославије. Чланом 170. се гарантује сваком појединачном грађанину државе

1 Овакву одлуку је донео Уставни суд Југославије на седници од 7. децембра 1988, на којој је већином гласова утврђено да је одредба Члана 138., став 1., Устава СР Хрватске из 1974. у супротности са Уставом СФР Југославије, тј. са његовим 378. Чланом. Овде бих додао да је Члан 138. био чак и у супротности са Чланом 137. истог Устава СР Хрватске јер се према овом другом утврђује да „сваки народ има право да свој језик назива својим именом“. Познато је да Срби у Хрватској никада нису пристали да свој језик у јавној употреби у Хрватској називају *хрвајтским књижевним језиком*, већ су инсистирали да се језик Хрвата и Срба назива *српскохрвајтски/хрвајтскосрпски*, или пак само језик Срба као *српски*. Ипак је Сабор СР Хрватске одлучио 20.–21. јуна 1989. да се уставна одредба о називу језика у јавној употреби не мења до доношења новог републичког Устава, а који је донет 22. децембра 1990, али по коме се уместо *хрвајтског књижевног језика* у Хрватској употребљава као службени језик – *хрвајтски*. Одговор за разлоге овакве етнолингвистичке подређености и неравноправности Срба са Хрватима на подручју Хрватске лежи и у чињеници да су многи хрватски интелектуалци, научни радници и политичари у протекла два столећа Србе у Хрватској третирали као „усељени слој становништва“ који самим тим није могао да ужива иста права као и „хрватски староседелачки живаљ“. Усташка идеологија је отишла још даље тврдећи да су Срби дошљаци и на простору Босне и Херцеговине, да су Хрвати били у расном смислу најчистији народ у овим деловима Европе као и повјесно највреднији и да су сви босанскохерцеговачки муслимани Хрвати исламске вероисповести. Хрвати су из горе наведених разлога морали коначно да постану неограничени владари свог *lebensraum*-а чија се граница налазила на реци Дрини, а која је одвајала цивилизовани европски Запад од примитивног Оријента. Ускоро у том смислу усташке власти у Загребу доносе и одговарајуће законске прописе, као што је то случај са *Zakonskim dekretom za zaštitu naroda i države* [Каџавенда, Џивковић 1998, 78]. Да на просторима повијесне Хрватске нема места за Србе, њихов језик, цркву и писмо, указао је недвосмислено председник Хрватске демократске заједнице и каснији председник Републике Хрватске др. Фрањо Туђман фебруара 1990. г, рекавши да Србе у Хрватској треба прогласити хрватским грађанима, називати православним Хрватима, забранити употребу термина „православни Србин“, забранити у Хрватској православну цркву или је прогласити хрватском [Јовић 1995, 109].

да употребљава свој национални језик и своје национално писмо. Настава на националним језицима се регулише Чланом 171. (став 2.) на овај начин: „Припадници народа и народности на територији сваке републике односно аутономне покрајине имају право на наставу на свом језику у складу са законом“. Члановима 171. и 172. Устава из 1974. гарантује се право коришћења матерњег језика свих грађана државе у поступцима са службама федерације или са федералним судовима.

Једна од особености савезног Устава је била та да се њиме није прописао ниједан савезни, тј. државни, језик на нивоу читаве федерације (тј. у овом Уставу није постојала ниједна законска одредба која би озваничила иједан језик као тзв. *lingua communis* или *lingua franca*). Шта више, понаименце ниједан конкретан језик није споменут, сем у случају језика албанске и мађарске народности (тј. фактички мањине) када се Чланом 269. регулише да се савезни закони, прописи и општа акта имају објављивати и на албанском и мађарском језику. У Уставу САП Косова и Метохије се отишло још један корак даље јер се у Члану 236. предвиђа да државни органи и организације које врше јавна овлашћења воде поступак на албанском или на српскохрватском језику. Оваквом уставном одредбом се прејудуцира да је језик народности равноправан са језиком народа Југославије и шта више да се српскохрватски језик на Космету може искључити из службене употребе и заменити језиком народности.² Овај члан косметског Устава је окарактерисан од стране Уставног суда СФР Југославије 22. децембра 1987. и Скупштине СР Србије из исте године [Скупштински преглед 1987, 335 и 338] као неуставан, тј. да је у супротности са савезним уставом у коме стоји да су језици народа увек у службеној употреби на простору читаве Југославије.

У савезном Уставу из 1963. (Члан 131.) се међутим предвиђа да се савезни закони и друга општа акта савезних органа објављују само на језицима народа Југославије, тј. на словеначком, српскохрват-

² Термин *службени језик* је изостао како у Уставу САП Косова и Метохије тако и у Уставу САП Војводине. На Космету се у јавном животу албански језик редовно употребљавао на првом месту. У пракси, такође, албански ђаци и студенти нису учили српскохрватски језик (јер на то словом закона нису били обавезни), а наставу су пратили искључиво на албанском језику, док су српски ђаци и студенти наставу пратили на српском језику уз такође факултативно учење албанског језика. На Космету се обавезно у школама учио страни језик, али истовремено није било обавезно учење језика народа, односно народности. Овакво језичко стање ствари у јужној србијанској покрајини је несумњиво водило ка тзв. „језичком глувилу“ и до „шумова у споразумевању“ којима су се ова два народа културно и свакодневно удаљавала један од другог и међусобно „гетоизирала“.

ском и македонском, док се језици албанске и мађарске народности у овом случају не спомињу. Из горе наведеног произилази да су национални и народносни језици и писма (тј. језици и писма народа и народности) СФР Југославије уставно равноправне категорије у службеној употреби, што практично значи да су сви матерњи језици и писма ових етно-групација службени и државни језици и писма (Члан 246. Устава СФР Југославије).

Из уставне регулативе исто тако произилази да језици југословенских народа (тј. нација) као и језици (и писма) две највеће југословенске народности (тј. националне мањине) – албанске и мађарске – као и језици и писма свих осталих народности нису комуникацијски у истом (тј. равноправном) нивоу у службеној употреби о чему неоспорно сведочи Члан 269. Устава СФР Југославије по коме се савезни закони, други прописи и општа акта у исто време и доносе и објављују на језицима народа, али се само објављују (али се и не доносе) на језику две југословенске националности – албанске и мађарске. На језицима других националности ови прописи и акта се нити доносе нити објављују.

Уставом СФР Југославије је успостављена и формална равноправност употребе језика и писама свих народа и народности и у оружаним снагама СФР Југославије (Југословенска народна армија и Територијална одбрана), с изузетком да се у командовању и обуци у ЈНА, у складу са савезним законом, може користити један од језика народа СФР Југославије, а у њеним републикама и покрајинама и језици народа и народности из тих области.

Све до усвајања уставних амандмана, у 3. ставу 42. Члана Савезног Устава (СФРЈ) из 1974. било је предвиђено да „изузетно, у Југословенској народној армији командовање, војна обука и администрација врше се на српскохрватском језику“.³ Међутим, ова уставна одредба је коначно замењена амандманом ХЛI, у чијој 4. тачки стоји да „у оружаним снагама СФРЈ обезбеђује се, у складу са Уставом СФРЈ, равноправност језика и писама народа и народности Југославије. У командовању и у војној обуци у Југословенској народној армији може се, у складу са савезним законом, употребљавати један

3 Оваква правна формулација, као и пракса да се у ЈНА углавном користила војна српска терминологија, послужила је хрватском језикословцу Радославу Катичићу да изнесе општи закључак да је у бившој Југославији хрватска терминологија била систематски потискивана у корист српске терминологије. Треба истаћи да се српска војна терминологија заснива на турцизмима, русизмима и европеизмима (нпр. *шой*, *артиљерија*, *авијација*). Чињеница је да у обе бивше (велике) Југославије није никада издат општеприхваћени војни уџбеник који би важио за читаву земљу.

од језика народа Југославије, а у њеним деловима – језици народа и народности“ [Ustavi 1974; Устав СФРЈ 1974]. Без обзира на ове уставне одредбе, у војној пракси је преовладала екавица са латиничким писмом. Овом комбинацијом су написана сва војна правила, Војна енциклопедија и Ратна служба. Такође, српскохрватски/хрватскосрпски језик није нигде, па ни у оружаним снагама, имао јединствену (уједначену) стручну терминологију, али је углавном у војсци преовладала српска терминологија са пуно русизама и других туђица [Ratna služba JNA 1964; Perišić, Konstantinović 1965; Vojni rečnik (operativno-taktički) 1967].

Од краја 1960.-их јединство српскохрватског/хрватскосрпског језика је постало апсолутно неизвесно и чак предзнак дезинтеграције југословенске федерације јер је дефиниција тог језика препуштена републикама и њиховим уставним одредбама па је стога дошло до четвороваријантне стандардизације истог, тј. до републичког нормирања и поларизовања званично једног те истог језика. Практично је само у Уставу СР Хрватске језик био дефинисан (у V. амандману), али на крајње нејасан па чак и двосмислен начин: „U SRH u javnoj je upotrebi hrvatski književni jezik – standardni oblik narodnog jezika Hrvata i Srba u Hrvatskoj, koji se naziva hrvatski ili srpski“ [Ustavi 1974]. По оваквој дефиницији језика, испада да је народни језик Хрвата и Срба у Хрватској један јединствени језик, али са два имена (sic!), али је зато књижевни језик и једних и других у СР Хрватској етнички једноимени (*хрватски*).⁴ Испада на крају да се стандардно-књижевни језик Хрвата и Срба у СР Хрватској разликовао по имену и дефиницији од њихових сународника у осталим социјалистичким републикама југословенске федерације. Уколико би се у СР Србији или СР Црној Гори применила логика дефиниције језика као у СР Хрватској, језик би требало да има назив „србијански“, односно „црногорски“ „књижевни језик као стандардни облик књижевног језика Срба, Црногораца, Хрвата и Муслимана“ који живе у те две републике.

СФР Југославија је уставно дефинисана као државна заједница добровољно уједињених *народа* и *њихових социјалистичких република* и *покрајина*. Из овакве формулације произилази закључак да сви народи и народности остварују своја права и заштиту како на

4 Овакву дефиницију назива језика у јавном животу СР Хрватске је оправдавао Мирко Божић, тадашњи подпредседник Сабора СР Хрватске, речима: „Ми смо унијели у Устав SRH naziv 'hrvatski književni jezik' zato što u najplemenitijem smislu te riječi sadrži širinu bogatstva riječi, toleranciju i neprestanu potrebu izučavanja jezika...“ [Božić 1973, 5–6].

нивоу читаве федерације тако и у њеним конститутивним деловима. Ово је од изузетног значаја за (уставно) четири југословенска народа (нације) која су говорила званично истим *српскохрватско-хрватско-српским* језиком – Црногорци, Хрвати, Муслимани и Срби (плус највећи део декларисаних „Југословена“) – а који су заједно чинили 75% укупне југословенске популације (са „Југословенима“ и 80%) јер су сви они имали право на остваривање језичког јединства и културне целовитости на нивоу читаве Југославије као и у појединачним републикама и покрајинама. Стога је било сасвим природно (јер су ова четири народа у многим деловима земље живела измешано), а и у духу савезног Устава, да ова четири народа као посебне целине имају јединствену језичку политику и језичко планирање, а нарочито у области заједничког језика у службеној (јавној) употреби. Ипак, Устав СФР Југославије је препустио федералним јединицама и аутономним покрајинама да оне саме парцијално решавају проблематику језичке материје чиме се практично дошло до ситуације да је нарушено савезним Уставом загарантовано право свих народа и народности на суверено право у питању очувања јединствене културе и националне самобитности. У уставима Хрватске, Македоније и Словеније није чак изричито правно ни загарантована језичка равноправност народа и народности у службеној употреби јер такав термин и не постоји у ова три устава. Уместо овог термина се у Уставу СР Хрватске користи термин у *јавној* употреби, а у уставима СР Македоније и СР Словеније формулација у *целокућном јавном, друштвеном, државном, ујравном и самоујравном животију*. Ипак се у македонском и словеначком уставу, за разлику од хрватског, даје правна могућност да се мањински народи на њиховим територијама школују на језику неког другог југословенског народа. У словеначком случају се дошло до несхватљиве аномалије да се у републичком Уставу, како оном из 1974. тако и оном из 1991, и другим пратећим законима, више пажње посвећује италијанском и мађарском језику, чији говорници броје мање од једног процента читаве популације Републике Словеније, него језицима житеља Словеније који воде порекло из других југословенских република, а који чине 9 одсто грађана Словеније. Ова правна нелогичност је „појашњена“ у словеначком Уставу из 1991. г. тиме да су републичке власти признале словеначким Италијанима и Мађарима статус *аутохтоне националне мањине*, док се сви тзв. „јужњаци“ правно третирају као *новодошли гаситарбајџери* који се само привремено налазе на територији Републике Словеније као радни емигранти [Pavlović 2000]. Такође, у Уставу СР Хрватске

из 1974. не постоји експлицитна одредба о равноправности писама, онако како то стоји у уставима СФР Југославије, СР Босне и Херцеговине, СР Црне Горе и СР Србије из исте те године.

По пространству и бројности становништва, као и по бројности највеће југословенске нације (српске), СР Србија и њена уставна и законска регулатива привлачи можда и највише пажње. Ова република је својим Уставом из 1974. била дефинисана (Члан 1.) као држава српског народа и делова других народа и народности који у њој живе. У Уставу је испољен принцип језичке равноправности на простору читаве републике укључујући и две социјалистичке аутономне покрајине (Војводину и Космет). Чланом 233. се регулише да се објављивање републичког законодавства и других прописа врши на *српскохрватском, мађарском и албанском* језику – дакле на језику већинског народа (не само у Србији већ и у читавој Југославији) и на језицима две највеће народности (и у Србији и у Југославији). Чланом 240. се утврђује да све организације које врше јавна овлашћења и државни органи воде поступак на *српскохрватском* језику, при чему не постоји никаква дефиниција нити имена тог језика нити његовог садржаја.

Регулисање коришћења *српскохрватског/хрватскосрпског* језика у јавној употреби је ушло и у Уставе СР Црне Горе (Члан 172.), СР Босне и Херцеговине (Члан 4.), САП Косова и Метохије (Чланови 5., 230., и 236.) и САП Војводине (Члан 5., 233., 237. и 308.). У војвођанском Уставу се српскохрватски/хрватскосрпски језик увек спомиње уз мађарски, словачки, румунски и русински језик. Овим пет језицима у САП Војводини је признато право да се на њима издају сва званична покрајинска акта и исписују сви службени покрајински називи. У црногорском Уставу је експлицитно наведено да се у тој социјалистичкој републици у службеној употреби користи *српскохрватски језик ијекавског изговора* који се исписује са два равноправна писма у службеној употреби – ћирилицом и латиницом. Уставна дефиниција стандардног језика у Војводини је била иста са одредбом о језику у Уставу Босне и Херцеговине (Члан 4.), а по питању службене ијекавице и оба писма ту су се подударале уставне одредбе Црне Горе и Босне и Херцеговине (што се тиче праксе, у Црној Гори је преовладала ћирилица, а у Босни и Херцеговини латиница). Ипак, уставна дефиниција „језика у јавној употреби“ у Уставу СР Хрватске (Члан 138.) одударала је од сличних дефиниција језика у осталим републикама јер се у хрватском случају радило о *хрватском књижевном језику*.

Уставни новитет у Хрватској се између осталог састојао и у томе што је за основицу стандардног језика у овој републици узет народни језик Хрвата и Срба само са простора Хрватске док се у југословенској стручној литератури истицало да ту основу чине источнохерцеговачки говори ијекавског изговора штокавског дијалекта у целини, а не у некој републичкој посебности. Друга новина је у томе што једног народног имена (српског) нема у стандардном језику СР Хрватске. И треће, овако формулисан уставни назив језика се ставља у опозицију са називима стандардних језика Муслимана, Црногораца и Срба, па можда чак и Хрвата, из других република. Шта више, у хрватском случају се отишло корак даље, јер је регулисано једном одредбом у Члану 293. у Уставу СР Хрватске из 1974. да „autentični tekstovi saveznih zakona i drugih saveznih propisa i opštih akata donose se i objavljuju u službenom listu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije na hrvatskom književnom jeziku, latinicom“. Сличних одредаба о језику на коме треба да буду издавана службена акта савезних органа нема ни у једном другом уставу из 1974. југословенских република или покрајина.

Након увођења вишестраначког плурализма дошло је и до прецизније формулације назива језика и писма у службеној употреби на територији Југославије. Тако је, нпр., по Члану 8. Устава Републике Србије од 28. септембра 1990. утврђено да: „У Републици Србији у службеној је употреби српскохрватски језик и ћирилично писмо, а латиничко писмо је у службеној употреби на начин утврђен законом“. Ипак, Устав Савезне Републике Југославије из априла месеца 1992. озваничио је само једночлани назив језика у службеној употреби у свом 15. Члану, став 1.: „У Савезној Републици Југославији у службеној је употреби српски језик екавског и ијекавског изговора и ћирилично писмо, а латиничко писмо је у службеној употреби у складу са уставом и законом“. Републичка уставна одредба о српскохрватском језику је фактички већ била правно обеснажена Чланом 1., ставом 1., Закона о службеној употреби језика и писма у Републици Србији из 1991. где је језик у службеној употреби формулисан овако: „У Републици Србији у службеној је употреби српскохрватски језик, који се, када представља српски језички израз, екавски или ијекавски, назива и српским језиком“ [Закон...1991].⁵

5 На овако обликовање формулације о језику у овом Закону су пресудно утицали лингвисти Павле Ивић и Бранислав Брборић са још неким својим колегама [Брборић 2000, 140]. У новим уставима република бивше СФР Југославије које су се осамосталиле Срби (укључујући и тзв. Црногорце у националном смислу након 1945. г.) су фактички постали национална мањина јер су тим уставима дотичне републике правно формули-

Поред Устава СР Југославије из 1992. једночлана одредба о књижевном/стандардном језику је ушла исте године и у Уставе Републике Црне Горе (Члан 9.) и Републике Српске у БиХ (Члан 7.) [*Устави СР Југославије...* 1995; *Устав Републике Српске...* 1996].

У југословенској пракси није постојала заједничка централна институција која би водила бригу о јединственем систему норми у стандардном српскохрватском/хрватскосрпском језику. Уместо тога, стандардизација овог језика, без веће координације и сагласности, вршила се у шест политичких центара: Загребу, Београду, Новом Саду, Титограду, Приштини и Сарајеву.⁶

сане као националне државе већинског народа. Овде се ради о тзв. „уставном национализму“ јер се државни суверенитет признаје само једној нацији [Hayden 1992, 655–656] док се све остале нације третирају као националне мањине. Тако су национална већина и националне мањине и правно и стварно инкорпорирани у државну структуру на различите начине [Tambiah 1989, 346–348]. Ипак, у новом Уставу Србије стоји одредба да је ова република државна заједница свих њених грађана (тј. Србија није дефинисана као национална држава Срба већ као грађанска држава свих њених житеља) [Gudac, Đorđević 1994, 173]. У прва два Члана новог Устава Србије стоји да је *Србија демократска држава свих њених грађана који живе у њој* и да у Србији *суверенитет припада свим грађанима Републике* [Hayden 1992, 660]. Према Роберту М. Хејдену, „уставни национализам“ је добио најдрастичнији вид у хрватском Уставу од 22. децембра 1990. г. јер се суверенитет и са њим сва политичка права дају само *хрватском народу* у етничком, а не политичком, смислу ове речи. То се може јасно видети у уставној одредби (Члан 11.) којом се као државна застава и грб проглашавају хрватски етнички симболи исти они под којима су Срби страдали у Другом светском рату у НДХ и у уставној одредби (Члан 12.) којом се за званични језик и писмо проглашавају „хрватски језик и латиничко писмо“ [Hayden 1992, 656–657]. Такође, нови словеначки Устав дели све грађане Словеније на три категорије које свака за себе хијерархијски имају различита политичка и друштвена права и привилегије: 1) етничке Словенце; 2) аутохтоне етничке мањине (Италијане и Мађаре); и 3) друге етничке мањине којима нису уставом загарантована културна права [Hayden 1992, 659]. Југословенско друштво је у току транзиционог периода прошло развојни пут од државног социјализма до државног национализма/шовинизма у коме је *класни непријатељ* замењен *националним непријатељем*. Оваква транзиција потенцијалног *непријатеља* је озакоњена у новим југословенским Уставима 1990.–1992. чије су „националистичке“ правне регулативе добрим делом и довеле до коначног распада дотада заједничке државе. Државна сувереност република, прокламована у „националистичким уставима“, несумњиво вуче корене из Устава 1974. који, заједно са *Законом о удруженом раду* представља законску основу распада земље [Allcock 2000, 93]. У појединим случајевима је означавање националних непријатеља пред почетак оружаног сукоба било јавно и недвосмислено. Тако је министар правосуђа Хрватске у интервјуу датом за *Slobodnu Dalmaciju* рекао да за њега „*Duhovna obnova* значи да дječак од самог рођења, прије него што научи да чита и пише, треба да зна ко је његов непријатељ. А непријатељ на овој нашој земљи је Србин“ [Guskova 2003, I, 187].

6 У случају СР Србије, јединствен стандарднојезичка политика није вођена чак ни у оквирима једне федералне јединице иако се у Члану 301. Устава СР Србије даје и таква могућност, али се експлицитно на њој не инсистира.

Разнојезичност и социолингвистичка комплексност југословенске стварности се може сагледати и у чињеници да је у Савезном извршном већу (Влада СФР Југославије) постојала посебна Служба за превођење (слично центрима Европске уније у Бриселу и Стразбуру). Ова служба је сва владина акта доносила (преводила) у седам издања: 1) на *српскохрватском језику* за ужу Србију, Војводину, Космет и Црну Гору, 2) на *хрватском књижевном језику* за Хрватску, 3) на *српскохрватском/хрватскосрпском језику* ијекавског изговора за Босну и Херцеговину, 4) на *словачком језику*, 5) на *македонском језику*,⁷ 6) на *албанском језику*, и 7) на *мађарском језику*.

Раздеоба *српскохрватског/хрватскосрпског* језика по принципу територијалне припадности варијантских разлика које су се мање-више поклапале са републичким границама федерације није имала правну потпору у савезном Уставу нити у републичким или покрајинским Уставима, па чак ни у Уставу СР Хрватске где се Чланом 137. јемчи сваком народу и народности право да језик назива својим именом. И коначно, у свим уставним одредбама свих девет југословенских Устава из 1974. се нигде не говори о језицима република или покрајина већ о језицима народа и народности.⁸ И са ове правне тачке гледишта, фактичко територијално дељење једног језика је било неуставно, али ипак практично реализовано према формули Војислава Никчевића, никшићког лингвисте, из године 1984. да уместо једног књижевно-стандардног српскохрватског/хрватскосрпског језика постоје четири таква језика, тј. онолико колико је и било социјалистичких република у којима је већина становништва говорила српскохрватским/хрватскосрпским језиком као матерњим.

У вези са формулацијом о тзв. *јединству у разликама и јединству у варијантама српскохрватског/хрватскосрпског језика*, изнео бих два мишљења која осликавају општу уставно-законску и практичну ситуацију лингвистичке и социолингвистичке пробле-

7 У новом македонском Уставу од 20. новембра 1991., у Члану 7., македонски језик је проглашен државним језиком на нивоу читаве републике уз уставну одредбу да се језик националних мањина може употребљавати у јавном животу у оним деловима Републике Македоније у којима те националне мањине живе у значајном броју [*Службени весник на РМ* 1991]. Оваква регулација употребе језика у јавном животу је проистицала из уставне дефиниције саме државе која је прокламована као *национална држава македонског народа*.

8 У првом Уставу Југославије након Другог светског рата (1946. г.) проглашена су три језика као службена – словеначки, македонски и српскохрватски, али као „језици народних република“, док су се каснији језици народности по овом Уставу називали „језици националних мањина“.

матике тог језика у СФР Југославији пред њен политички распад. Прво, хрватски лингвиста из Загреба, И. Сакс, је закључио: 1) овај језик је у лингвистичком смислу један, а њиме говоре четири народа (тј. нације) – Хрвати, Срби, Црногорци и Муслимани, и 2) овај лингвистички и правно један језик има ипак у практичној реализацији четири књижевне варијанте које се како у науци тако и у администрацији називају – *српскохрватски језик* (у СР Србији), *хрватски књижевни језик* (у СР Хрватској), *српскохрватски/хрватско-српски језик ијекавског изговора* или пак *босанскохерцеговачки стандарднојезички израз* (у СР Босни и Херцеговини), и *црногорска варијанта српскохрватског језика*. Друго, према мишљењу словеначког лингвисте Јанеза Лукача, стандардни језик четири југословенске нације које њиме говоре није хомоген па стога ни јединствен (иако је формално *један*) јер се јавља у неколико варијаната које су природан одраз чињенице да се овим језиком служи неколико нација (фамозна формула: *једности са варијантским разуденостима*). Овакав став о варијантама истога стандардног језика произилази из чињенице да српскохрватски/хрватско-српски језик на читавом свом говорном подручју није имао подударну стандардну терминологију нити пак сасвим подударну општу лексику, синтаксу, стилистику и семантику. Дакле, без обзира што су се неки лингвисти и филолози Југославије формално договорили и утврдили да се у случају српскохрватског/хрватско-српског језика ради о језичком јединству на простору република Србије, Црне Горе, Хрватске и Босне и Херцеговине, постојао је и велики број оних стручњака који су тврдили да се ту ради о једном језику са неколико варијаната (две или четири), у смислу да је свака од њих различит конкретан реализациони облик једног апстрактног модела стандардног језика [Brozović 1978; Brozović 1979–1980, 52], или се пак ту радило о неколико различитих језика (два или четири).

Библиографија:

- Allcock 2000: Allcock J. B., *Explaining Yugoslavia*, New York: Columbia University Press, 2000.
- Božić 1973: Božić M., *Hrvatski književni jezik u svjetlu izmjena Ustava SR Hrvatske*, Split, 1973.
- Brozović 1978: Brozović D., „Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južno-slavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povjesne mijene kao jezika hrvatske književnosti“ u A. Flaker, K. Pranjić (urednici), *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb, 1978.
- Brozović 1979–1980: Brozović D., „Sociolingvistička i usporedna razina pri istraživanju jugoslavenskih (standardnih) jezika u (južno)slavenskim, evropskim i općim okvirima“, *Jezik*, 27/2–3, 1979–1980, 47–54.
- Gudac, Đorđević 1994: Gudac Ž., Đorđević M., *Savremena politička istorija*, Beograd, 1994.
- Guskova 2003, I: Guskova J., *Istorija jugoslovenske krize 1990–2000*, I, Beograd, 2003.
- Hayden 1992: Hayden M. R., „Constitutional Nationalism in the Formerly Yugoslav Republics“, *Slavic Review*, vol. 51, № 4, winter 1992, 654–673.
- Kačavenda, Živković 1998: Kačavenda P., Živković N., *Srbi u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Izabrana dokumenta*, Beograd, 1998.
- Pavlović 2000: Pavlović Z., „Legal Status of the Italian Minority in Slovenia“, in Dimitrijević N. (ed.), *Managing Multiethnic Local Communities in the Countries of the Former Yugoslavia*, Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative, Open Society Institute, 2000, 63–72.
- Perišić, Konstantinović 1965: Perišić M., Konstantinović Z., *Nemačko-srpsko-hrvatski vojni rečnik*, Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1965.
- Ratna služba JNA 1964: *Ratna služba JNA*, Beograd, 1964.
- Ustavi 1974: *Ustavi i ustavni zakoni*, I–II, Zagreb, 1974.
- *Vojni rečnik (operativno-taktički) 1967: Vojni rečnik (operativno-taktički)*, Beograd, 1967.
- Брборић 2000: Брборић Б., „Нација и држава са (социо)лингвистичког становишта“, *Јужнословенски филолоџ*, LVI/1–2, Beograd, 2000, 139–147.
- *Енциклопедијски лексикон 1972: Енциклопедијски лексикон – Мозаик знања* (ред. и уред., Асим Пецо и Живојин Станојчић), том I, Beograd, 1972.
- *Закон...1991: „Закон о службеној употреби језика и писма“, Службени гласник Републике Србије*, 45, Beograd, 1991.
- Јовић 1995: Јовић Б., *Последњи дани СФРЈ: Изводи из дневника*, Beograd: Политика, 1995.
- *Скујштински преглед 1987: Скујштински преглед* (СР Србије), № 335 и 338, Beograd, 1987.
- *Службен весник на РМ 1991: „Уставот на Република Македонија“, Службен весник на РМ*, № 52, Скопје, 1991.

- *Устав Републике Српске...1996: Устав Републике Српске и амандмани (Важеће одредбе)*, друго издање, Српско Сарајево: Ослобођење, 1996.
- *Устав СФРЈ 1974: Устав СФРЈ, уставни социјалистичких република и покрајина*, Београд: Просвета, 1974.
- *Устави СР Југославије... 1995: Устави Савезне Републике Југославије, Републике Србије, Републике Црне Горе*, Београд: Службени гласник са п. о., 1995.

Vladislav B. Sotirović

CONSTITUTIONAL AND LEGISLATIVE REGULATIONS UPON SERBO-CROAT LANGUAGE IN SFRY (1974 –1991)

Summary

It was a real necessity in Socialist Federal Republic of Yugoslavia to correlate different legal formulations upon official-public use of language. Such problematic issue went out during the last two decades of common state from pure philological and linguistic science and entered the area of politicized socio-linguistics of Serbo-Croatian or Croato-Serbian Language and even to the area of bare daily politics. The result was that one of the basic principles of Yugoslav community – *unity of cultural life* was ruined for the reason that the right of the nations to *their own united national standardized languages* was not respected.